

Doi: 10.31470/2309-15-17-2021-1-76-83 УДК 373.5.016:821.161.2(092)

Unconventional forms of studying the work of Lesya Ukrainka in secondary schools

Нетрадиційні форми вивчення творчості Лесі Українки у закладах середньої освіти

Natalia Chernysh
PhD in Pedagogics,
Senior lecturer

Наталія Черниш
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

E-mail: tchernysh.nat@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6626-1858

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: January 29, 2021
Revised manuscript accepted: January 31, 2021

ABSTRACT. *The article examines non-traditional forms of studying the work of Lesya Ukrainka in secondary schools. Own classification of lessons and extracurricular activities is offered. The author notes that the educational process can be diversified with the following non-traditional lessons: immersion lesson, lesson of one lyrical work, lesson of poetic creativity of students. Since Lesya Ukrainka's work can be studied not only in class, but also in extracurricular activities, it is proposed to classify extracurricular activities by venue, which aim to involve students in the active study of lyrical works of the poetess: library visits, reading poems in nature, a trip to the museum.*

The urgency of the study is due to the need to modernize the didactic ways of considering the poetry of Lesya Ukrainka in primary school. The study of lyrical works causes the greatest difficulties for teachers, because this literary genre is psychologically complex and requires developed feelings, which are not yet inherent in middle school students. One of the current problems of modern methodological science is the peculiarities of the study of lyrical works in the lessons of Ukrainian literature, which have their own specifics.

The school uses various forms of learning, but the basis of the learning process is a lesson. The lesson of studying Lesya Ukrainka's lyrical works should be interesting, informative, unique, aimed at forming students' literary taste and need for poetry. The educational process should be diversified with non-traditional lessons. We offer some new types of classes: immersion lesson, lesson of one lyrical work, lesson of poetic creativity of students.

For a holistic and multifaceted understanding of the lyrics, we introduce into the system such a component of methodological dialogue as the contextual study of the work. The principle of dialogism, which we have laid the foundation for, will be realized not only as dialogues «reader-text», «reader-reader», but also as dialogues of a poetic text with a biography of the author, historical epoch, other types of art.

The article did not cover all aspects of the problem. Further development requires the issue of school analysis and interpretation of Lesya Ukrainka's lyrics, teaching expressive reading of the poet's poems, studying the writer's texts in different contexts, etc.

Key words: *Lesya Ukrainka, lyrical works, non-traditional lesson, extracurricular activity.*

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації дидактичних шляхів розгляду поезії Лесі Українки в основній школі. Вивчення ліричних творів викликає у вчителів найбільше труднощів, оскільки цей літературний рід психологічно складний і вимагає розвинутих почуттів, які ще не притаманні учням середніх класів. Однією з актуальних проблем сучасної методичної науки є особливості вивчення ліричних творів на уроках української літератури, які мають свою специфіку проведення.

Постановка проблеми. У школі використовуються різні форми організації навчання, але основою навчального процесу є урок. Урок вивчення ліричних творів Лесі Українки повинен бути цікавим, пізнавальним, неповторним, спрямованим на формування в учнів літературного смаку і потреби в поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття «урок» дав С. Гончаренко. Про особливості уроків літератури писало ряд науковців: Т. та Ф. Бугайки, О. Ніколенко, О. Куцевол, Є. Пасічник тощо.

Мета статті. З'ясувати сутність уроків, на яких вивчається творчість Лесі Українки; запропонувати власну класифікацію уроків та позакласних заходів.

Матеріал і методи досліджень. використано загальнотеоретичні методи огляду, аналізу, систематизації, синтезу, узагальнення. Для дослідження творчості Лесі Українки було використано такі літературознавчі методи: культурно-історичний, духовно-історичний, текстуальний.

Результати та їх обговорення. О. Ніколенко та О. Куцевол, розглядаючи сучасний урок літератури, пишуть про його особливості. Вони стверджують, що саме на уроці з літератури розкривається краса художнього слова, формуються творчі здібності школярів, доноситься до них система знань та інформації, здійснюється гуманістичний вплив на особистість, розвивається мовлення учнів. «Урок літератури вирізняється самобутнім характером, тобто природною своєрідністю, несхожістю на інші уроки, неповторністю, оригінальністю. Жодна інша шкільна дисципліна не надає таких широких можливостей особистісного спілкування з творіннями великих майстрів і відкриття їх ідейно-естетичних глибин» (Куцевол, 2006: 70), – пише про особливість уроку літератури у своїй монографії О. Куцевол. Уроки словесності мають неповторну атмосферу та сприяють духовно-естетичному розвитку особистості. Сила уроку, на якому вивчається поезія Лесі Українки, – у звучанні твору в класі, в розумінні його змісту та підтексту, в умінні робити його аналіз.

Слід урізноманітнювати навчальний процес нетрадиційними уроками. Пропонуємо деякі нові види занять: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів.

Урок-занурення. На цьому уроці вчитель робить усе можливе для того, щоб школярі різнобічно познайомились з творчістю Лесі Українки. Мета такого уроку – перейняти настроєм творів поетеси, зрозуміти їхній зміст, навчитись виразно їх читати, ділитись своїми читацькими враженнями, відчувати різноманіття та індивідуальний стиль поетичної творчості автора.

Урок одного ліричного твору. Такий урок повністю присвячений конкретному художньому тексту, наприклад, «Тиша морська» Лесі Українки. Це може бути: виразне читання, текстуальний, мовно-стилістичний аналіз, бесіда за змістом твору, характеристика образу ліричного героя, тлумачення ключових образів, визначення віршового розміру, порівняння ліричних творів тощо. Відбувається залучення всіх можливих контекстів. Оскільки увага зосереджується лише на одному вірші, то є можливість його багатоаспектного, цілісного вивчення. Кінцевою метою уроку є те, що всі учні повинні вміти виразно читати вірш, аналізувати та інтерпретувати текст поезії «Тиша морська» Лесі Українки. Юні читачі звертають увагу на кожне слово високохудожнього твору, проводячи аналіз, який Г. Клочек назвав «під мікроскопом» (Клочек, 2007). Проте розпорошення читацької діяльності не відбудеться, бо завдяки багатопощинному контекстному прочитанню буде окреслено місце твору не тільки у поетичному доробку Лесі Українки, а й у культурі нації і світу.

Урок поетичної творчості учнів. Цей вид уроку присвячено творчій діяльності читача лірики, на ньому учні мають можливість виявляти артистизм при виразному читанні, писати власні вірші, есе про

Лесю Українку, твори-відгуки про її поезію тощо. Можна використовувати не лише письмові форми роботи, а й усні. Важливу роль відіграють костюми, інтер'єр, музичний фон тощо. Мета такого уроку – театралізувати читання поезії, розвивати мислення, уяву, мовлення, поетичні здібності. Урок поетичної творчості містить літературознавчий складник: учні під керівництвом учителя проникають у творчу лабораторію Лесі Українки, розкривають секрети її майстерності, повторюють відповідні теоретико-літературні поняття. Здобувши теоретичні засади і маючи високі взірці поетичної майстерності, підлітки роблять власні поетичні спроби. Особистісно-орієнтований підхід реалізується в можливості вибору виду творчої діяльності, здібні до філології діти зосередяться на теоретико-літературних засадах творчості поетеси, її майстерності, роботах-есе; акторськи обдаровані школярі готуватимуть театралізоване представлення вірша Лесі Українки; схильні до комп'ютерних технологій – готуватимуть аудіо, відео презентацію про життєвий та творчий шлях письменниці; поети-початківці писатимуть власні твори; знавці мов, користуючись словниками, займуться поетичним перекладом віршів Лесі Українки.

Необхідною та невід'ємною умовою будь-якого уроку, зокрема й запропонованих вище, є його структура. Є. Пасічник зазначив: «Вдало обрана структура – одна з необхідних передумов забезпечення педагогічної результативності уроку» (Пасічник, 2000: 156). Науковець стверджував, що ефективний урок літератури завжди відзначається логічною стрункістю. Всі структурні компоненти об'єднує в єдине ціле мета уроку. Саме спираючись на неї, учитель обирає певну структуру.

Після вивчення творчості Лесі Українки (6 клас), як підсумок, можна провести урок поетичної творчості, для якого педагог обирає таку мету: поглибити і систематизувати знання про творчість Лесі Українки, навчити учнів здійснювати діалогічне прочитання: вірш – з іншим ліричним твором, вірш – з картиною, вдосконалювати вміння та навички писати вірші, творчо їх інтерпретувати, висловлювати власні роздуми та судження, розвивати мовленнєві та творчі здібності, оригінальне мислення, уяву, інтелект; виховувати любов до творчості. Урок може мати таку структуру:

I. Організаційний момент.

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Х-Фактор (конкурс виразного читання).
2. Бесіда за змістом та формою вірша «Тиша морська».

III. Оголошення теми і мети уроку.

IV. Робота над розвитком творчих здібностей учнів.

1. Написання твору-відгуку про творчість поетеси.
2. Зачитування творів (2-3 учні).
3. Розгляд картин: М. Глущенко «Ранок на морі», С. Горбенка «Ранок на Фіоленті».

4. Усний твір-опис картин (2-3 учні).
5. Хвилина виразного читання (лірична мариністика зарубіжних авторів).
6. Порівняльний аналіз (учні проводять порівняння вірша Лесі Українки «Тиша морська» з ліричними творами А. Міцкевича «Морська тиша», «Буря», Г. Гейне «Буря»).

V. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Складання учнями віршів-мініатюр або перекладів.
2. Декламування 3-5 поетичних творів.

VI. Підсумок уроку.

Хвилина творчості.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів.

VIII. Домашнє завдання (написати листа поетеси).

Правильно дібрана вчителем структура уроку забезпечує високу педагогічну результативність навчального процесу. Але, як стверджує Є. Пасічник: «Наявність чіткої мети аж ніяк не виключає елементів імпровізації. Завжди можуть бути на уроці незаплановані ситуації, непередбачені повтори. І все-таки у досвідченого вчителя частіше змінюється лише тактика уроку, а стратегія залишається та, яка ним задумана» (Пасічник, 2000: 158). Урок літератури не терпить стандартизації і шаблону, оскільки педагогічні ситуації неповторні, оригінальні.

Для цілісного й багатозначного розуміння лірики, вводимо у систему такий складник методичної діалогіки, як контекстне вивчення твору. Принцип діалогізму, закладений нами в основу, буде реалізований не тільки як діалоги «читач-текст», «читач-читач», а і як діалоги поетичного тексту з біографією автора, історичною епохою, іншими видами мистецтва.

Особистісно-орієнтоване навчання лірики передбачає його зорієнтованість на внутрішнє «Я» учня, його самопізнання й самотворення. У цьому процесі важливим є діалог читача вірша з унікальним «Я» його автора, тому знайомство з життєписом поета не завершується уроком вивчення біографії, а продумано актуалізується під час розгляду художнього тексту. В. Гладішев рекомендує: «Для цього треба звернутися до **біографічного контексту**, який стає не лише знайомством із поетом, а й емоційно-інформативним підґрунтям, на якому будується сприйняття та осягнення зображеного у вірші світу природи та людської душі в їхній єдності» (Гладішев, 2006: 233).

Наприклад, можна використати біографічний контекст для створення відповідних умов розуміння учнями вірша Лесі Українки «Як дитиною, бувало...». Для реалізації цього контексту слід знайти відомості із життя поетеси і спогади про неї сестри Ольги Косач-Кривинюк. Педагог перш ніж читати та аналізувати поезію має розповісти учням про дитинство Лесі, про невиліковну хворобу, яка змусила її стати мужньою,

цілеспрямованою та крізь сльози сміятися, сподіваючись на краще. «Всю свою освіту Леся здобула сама, завдяки своїй великій охоті щодо науки та своїй надзвичайно сильній, мужній вдачі, якими не раз перемагала біль, тугу й жаль, що так сумно минають її дитячі та юнацькі літа, і, часто й лежачи, читала і вчилася тим читанням безперестанно все своє життя. Леся була така «сильна духом», що не лише сама інколи не втрачала мужності, а ще й знаходила в собі снагу підбадьорювати інших» (Дудіна, Панченков, 2006: 73), – писала сестра поетеси Ольга.

Цей біографічний матеріал можна подати у вигляді розповіді вчителя та раніше підготовлених учнів (хтось із дітей може виступити у ролі сестри). Доцільно використовувати музичний супровід та документальний фільм про Лесю Українку. Лише після цього повинен пролунати вірш «Як дитиною, бувало...». Далі, для того щоб школярі відчували зв'язок між життєвою долею та творчим шляхом поетеси, можна провести бесіду, використовуючи запитання проблемного характеру.

Творчість Лесі Українки можна вивчати не лише на уроках, а й у позаурочний час. Пропонуємо класифікацію позакласних заходів за місцем їх проведення, метою яких є залучення учнів до активного вивчення ліричних творів поетеси: бібліотечні відвідини, читання віршів на лоні природи, поїздка до музею.

Бібліотечні відвідини. Учитель організовує похід до бібліотеки, де учні за каталогом або на полицях шукають збірки поезій Лесі Українки. Кожен учень вибирає один вірш, який найбільше його зацікавив, заінтригував, викликав багато запитань. Потім усі діти і педагог сідають у читальному залі за один стіл і починають по черзі зачитувати та обговорювати ліричні твори Лесі Українки.

Читання віршів на лоні природи. Учитель-словесник веде школярів у парк чи організовує поїздку в ліс, на берег ріки, озера, моря. Напередодні дає завдання підготувати вірші Лесі Українки або свої власні, присвячені письменниці. Знайшовши галявину, усі сідають колом. Спочатку діти декламують пейзажну лірику поетеси, коментують прочитані вірші, пояснюють, чим твір схвилював. Потім учні, які пробують свої сили у творчості, читають власні вірші. Усі слухають, а потім висловлюють поради та пропозиції щодо почутого вірша. Учитель також готує декламування вірша Лесі Українки та його тлумачення.

Поїздка до музею. Якщо у місті, де навчаються учні, або в сусідньому, є музей Лесі Українки, то педагог обов'язково повинен організувати до нього поїздку. Напередодні вчитель дає дітям завдання взяти з собою збірку віршів поетеси та за бажанням вивчити одну поезію напам'ять. Після екскурсії музеєм, учитель з учнями десь сідають (біля входу, на лавочці) і діляться своїми враженнями, зачитують ліричні твори Лесі Українки та проводять паралелі між побаченим та почутим.

Висновки та перспективи. Отже, вивчення творчого доробку Лесі Українки у закладах середньої освіти потребує модернізації дидактичних

шляхів. Уроки вивчення ліричних творів поетеси повинні бути цікавими, пізнавальними, неповторними, спрямованими на формування в учнів літературного смаку. Слід урізноманітнювати навчальний процес нетрадиційними уроками та креативними позакласними заходами. Ми запропонували такі види занять: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів, бібліотечні відвідини, читання віршів на лоні природи, поїздка до музею.

Стаття не охопила всіх аспектів проблеми. Подальшого розроблення вимагає питання шкільного аналізу та інтерпретації лірики Лесі Українки, навчання виразного читання віршів поетеси, вивчення текстів письменниці в різних контекстах тощо.

Література

1. Гладишев В. В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури. Миколаїв, 2006. 370 с.
2. Дудіна Т. К., Панченков А. О. Українська література : 6 клас. Київ, 2006. 286 с.
3. Ключек Г. Енергія художнього слова. Кіровоград, 2007. 447 с.
4. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. Вінниця, 2006. 348 с.
5. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Київ, 2000. 384 с.

References

(Транслітерація)

1. Gladyshev V. V. Teoriya i praktyka kontekstnogo vyvchennya xudozhnix tvoriv u shkilnomu kursi zarubizhnoyi literatury. Mykolayiv, 2006. 370 s. [in Ukrainian].
2. Dudina T. K., Panchenkov A. O. Ukrayinska literatura : 6 klas. Kyiv, 2006. 286 s. [in Ukrainian].
3. Klochek G. Energiya xudozhnogo slova. Kirovograd, 2007. 447 s. [in Ukrainian].
4. Kucevol O. M. Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti majbutnix uchyteliv literatury. Vinnycya, 2006. 348 s. [in Ukrainian].
5. Pasichnyk Ye. A. Metodyka vykladannya ukrayinskoji literatury v serednix navchalnyx zakladaх. Kyiv, 2000. 384 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено нетрадиційні форми вивчення творчості Лесі Українки у закладах середньої освіти. Запропоновано власну класифікацію уроків та позакласних заходів. Автор зазначає, що урізноманітнити навчальний процес можна такими нетрадиційними уроками: урок-занурення, урок одного ліричного твору, урок поетичної творчості учнів. Оскільки творчість Лесі Українки можна вивчати не лише на уроках, а й у позаурочний час, запропоновано класифікацію

позакласних заходів за місцем їх проведення, метою яких є залучення учнів до активного вивчення ліричних творів поетеси: бібліотечні відвідини, читання віршів на лоні природи, поїздка до музею.

Ключові слова: *Леся Українка, ліричні твори, нетрадиційний урок, позакласний захід.*

Черныш Н. В. Нетрадиционные формы изучения творчества Леси Украинки в учреждениях среднего образования. В статье исследованы нетрадиционные формы изучения творчества Леси Украинки в учреждениях среднего образования. Предложено собственную классификацию уроков и внеклассных мероприятий. Автор отмечает, что разнообразить учебный процесс можно такими нетрадиционными уроками: урок-погружения, урок одного лирического произведения, урок поэтического творчества учащихся. Поскольку творчество Леси Украинки можно изучать не только на уроках, но и во внеурочное время, предложена классификация внеклассных мероприятий по месту их проведения, целью которых является привлечение учащихся к активному изучению лирических произведений поэтессы: библиотечные посещения, чтение стихов на лоне природы, поездка в музей.

Ключевые слова: *Леся Украинка, лирические произведения, нетрадиционный урок, внеклассное мероприятие.*